

De illusionist

Samuel van Hoogstraten

Topstukken uit de tentoonstelling

De tentoonstelling is te zien van 1 februari t/m 4 mei 2025

De perspreview vindt plaats op dinsdag 28 januari

Neem voor vragen contact op met jp.verhagen@rembrandthuis.nl

De illusionist van de 17de eeuw in Amsterdam

Samuel van Hoogstraten (1627-1678), een naam om te onthouden. Van alle leerlingen die Rembrandt onder zijn hoede heeft gehad, was hij de meest succesvolle. In zijn eigen tijd dan. Want na de zeventiende eeuw verloor hij zijn bekendheid bij het grote publiek. En dat terwijl hij een geleerde kunstenaar was die voortdurende experimenteerde met verschillende onderwerpen en optische trucs. Op het gebied van illusionisme was hij zelfs een pionier: de 3D-kunstenaar van zijn tijd. Ook schreef hij op late leeftijd een beroemd boek vol met lessen voor een nieuwe generatie schilders – zijn intellectuele meesterwerk. Hoog tijd voor een hernieuwde introductie.

In Museum Rembrandthuis zie je vanaf 1 februari 2025 de eerste grote solotentoonstelling over Samuel van Hoogstraten. Een selectie van zijn meesterwerken uit onder andere Musée du Louvre, The Art Institute Chicago, Dordrechts Museum en het Kunsthistorisches Museum reizen af naar Amsterdam. De tentoonstelling is onderdeel van een tweeluik en tot stand gekomen dankzij gezamenlijk onderzoek en verregaande samenwerking tussen het Kunsthistorisches Museum in Wenen en Museum Rembrandthuis.

De tentoonstelling is te zien van 1 februari t/m 4 mei 2025

De perspreview vindt plaats op dinsdag 28 januari

Ijverige Leerling

Op zijn vijftiende verhuisde Samuel van Hoogstraten naar Amsterdam om bij de grote Rembrandt in de leer te gaan. Hier in het leerlingenatelier leerde hij bijvoorbeeld de kunst van het weglaten: minder kleur en minder figuren. En kwam hij in aanraking met illusionisme. Hij was een ijverige leerling die het vervelend vond om fouten te maken. Hij moest daar soms zelfs om huilen en rustte dan niet voordat de fout was hersteld.

Alles wat Van Hoogstraten had geleerd van Rembrandt paste hij toe in dit zelfportret. Bijvoorbeeld de concentratie op één centrale figuur en het licht-donkercontrast in het gezicht. Met dit schilderij bewees hij dat hij klaar was om een zelfstandig kunstenaar te zijn. Zijn volwassen, directe blik lijkt dat te benadrukken. Hij was op dit moment zo'n 18 jaar oud.

Samuel van Hoogstraten, Zelfportret , 1645. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Liechtenstein.

Altijd tekenen

Van Hoogstraten was zo'n vier jaar leerling van Rembrandt. In die tijd had Rembrandt steeds ongeveer vier leerlingen om zich heen. Van Hoogstraten was er bijvoorbeeld samen met Carel Fabritius, Abraham Furnerius en Bernard Keil. De lessen die zij van Rembrandt kregen, bestonden uit een combinatie van theorie en praktijk. Belangrijk onderdeel hiervan was tekenen 'naer het leven', dus de dingen leren weergeven zoals je ze ziet.

In 1646 organiseerde Rembrandt tekensessies, waarbij leerlingen model zaten voor elkaar. Zo konden ze de menselijke anatomie en verschillende houdingen goed bestuderen. Tijdens deze sessies tekende Rembrandt de modellen zelf ook, maar dan op de etsplaat. Typisch voor de eigenzinnige Rembrandt is dat hij de leerlingen geen elegante poses liet aannemen. Iets wat je kunt zien op deze tekening die Van Hoogstraten maakte.

Samuel van Hoogstraten, *Zittend mannelijk naakt*, ca 1646. Stichting Museum Boijmans Van Beuningen (voormalige collectie Koenigs), Rotterdam.

Uit het beeldvlak

Op dit schilderij staat de signatuur van Rembrandt: midden onder. Toch heeft Van Hoogstraten het geschilderd. Hij deed dat in Rembrandts atelier en daarom werd het als een product van de meester verkocht. Het schilderij bevat alles waar Van Hoogstraten goed in was geworden onder Rembrandts begeleiding: licht en schaduw, de focus op één persoon, maar ook het illusionisme met een kader. Hier is dat de deurpost, die lijkt door te lopen in de schilderijlijst. De vrouw beweegt haar bovenlichaam naar voren, het beeldvlak uit. Daarbij krult ze haar vingers om de onderdeur, als het ware onze wereld in.

Samuel van Hoogstraten, Jonge vrouw in een deuropening, 1645. Olieverf op panel, The Art Institute of Chicago, Chicago, Mr. And Mrs. Martin A. Ryerson Collection.

Oogbedrieger

Dit is Van Hoogstratens beroemdste schilderij en een vermakelijke oogbedrieger. Een levensgrote oude man steekt zijn hoofd uit een raam. Van Hoogstraten heeft alle verschillende materialen heel precies weergegeven. Net echt. Op de vensterbank, precies op de grens van de geschilderde en de echte wereld, legde hij een veertje en een blaadje. Alsof hij je uitdaagt ze op te pakken. Zelfs het monogram en de datering zijn onderdeel van het visuele bedrog: in een van de stenen rechtsonder is als het ware de tekst 'SvH 1653' gekerfd.

Samuel van Hoogstraten, *Oude man in een venster*, 1653. Kunsthistorisches Museum, Wenen.

De pionier van het brievenbord

Van Hoogstraten was de pionier van het illusionistische brievenbord: geschilderde borden waar brieven en andere objecten op zijn bevestigd, achter gespannen leren linten. Hoornen kammen, het papieren briefje of de metalen schaar – het is alsof je ze zo van het bord zou kunnen pakken.

De objecten op Van Hoogstratens brievenborden lijken toevallig bij elkaar te zijn gebracht. Maar soms hadden ze een heel persoonlijke betekenis voor de kunstenaar. Hier geldt dat voor het gouden medaillon aan het blauwe lint, dat Van Hoogstraten had ontvangen, omdat hij de Weense keizer gefopt had met een geschilderd brievenbord. De parelketting, het speldenkussen, het schaar-tje en de Romeinse camee zijn verwijzingen naar Van Hoogstratens echtgenote, Sara Balen. Met dit soort persoonlijke objecten is zo'n brievenbord ook een soort zelfportret.

Samuel van Hoogstraten, *Trompe-l'oeil stilleven*, 1644. Dordrechts Museum, Dordrecht, aankoop met steun van de Vereniging Rembrandt en het Ministerie van Welzijn.

Illusie met een lijst

Dit schilderij maakte Van Hoogstraten voor de Weense keizer Ferdinand III. Je ziet hier de Hofburg, het keizerlijk paleis. Van Hoogstraten maakte er een heus kijkspel van: om het uitzicht schilderde hij een zwarte lijst, waarop een briefje (een cartellino) is vastgepind. Op dat briefje staat zijn signatuur. Oorspronkelijk zat er ook nog een echt uurwerkje in de klokkentoren. Dit soort illusionistische grapjes moeten aan het hof veel succes hebben geogen.

Samuel van Hoogstraten, Gezicht op de Hofburg te Wenen met een illusionistische lijst, 1652. Kunsthistorisches Museum, Wenen.

Illusie met een doorkijkje

Dit Hollandse interieur was Van Hoogstratens antwoord op het werk van Gerard ter Borch en Johannes Vermeer dat toen populair was. Niet voor niets hangt op de achterwand een schilderij van Ter Borch. Toch heeft Van Hoogstraten een heel eigen aanpak. Hij liet de mensen weg en concentreerde zich op de illusie van de ruimte, met achtereenvolgens een deur, een kamer, een gang en nog een kamer. En halverwege twee verdwalde pantoffels.

Samuel van Hoogstraten, *De pantoffels*, c. 1655-1662. Musée du Louvre, Parijs.

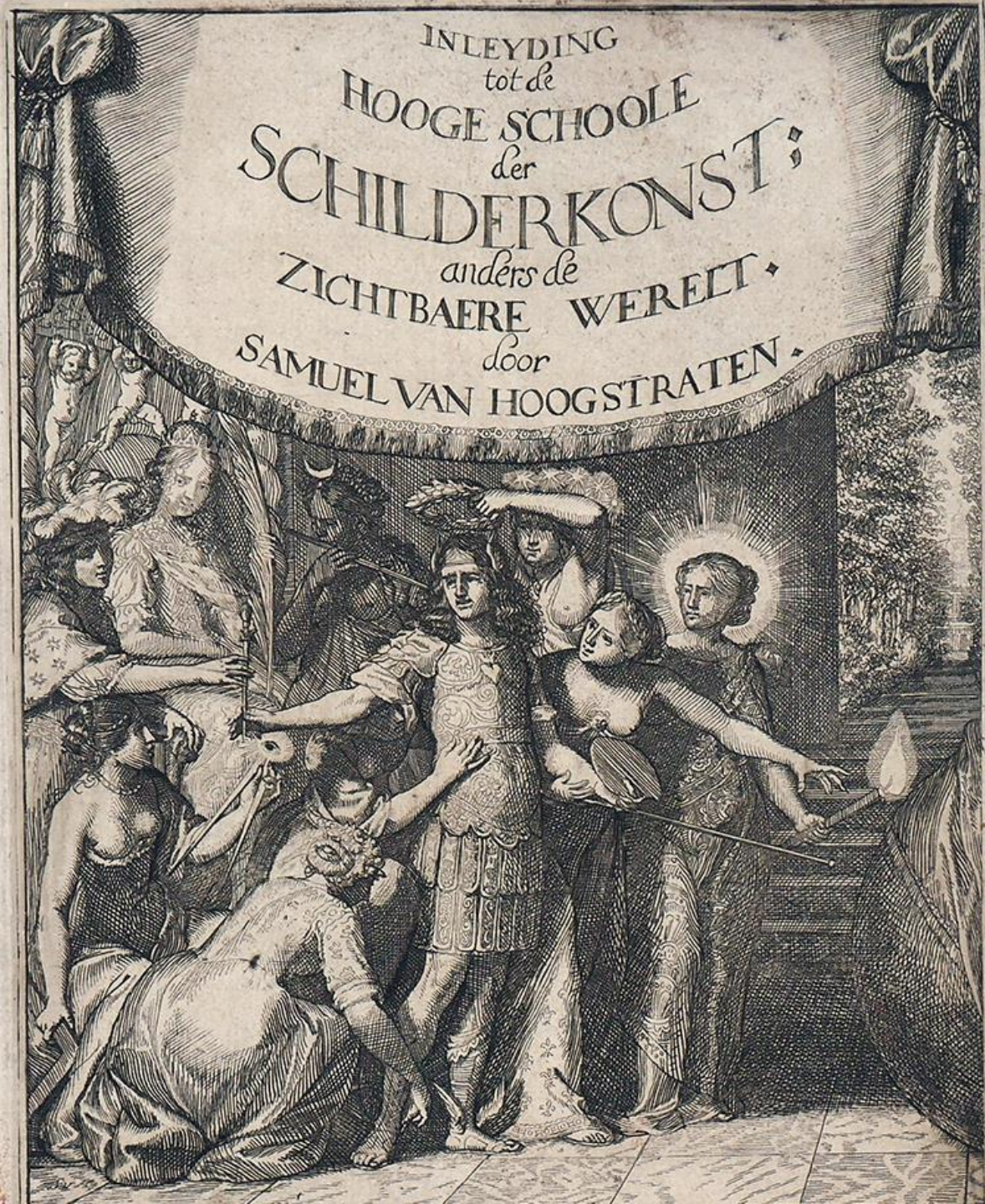

Man met aanzien

Van Hoogstraten's maatschappelijke aanzien in Dordrecht blijkt ook uit zijn bijbaantjes. Zo was hij muntmeester bij de Munt van Holland. Samen met zijn collega's was hij verantwoordelijk voor de kwaliteit van nieuwe munten die werden geslagen. Een eervolle positie, mét belastingvoordelen. Hij maakte dit groepsportret van de muntmeesters, waarop hij zelf ook te zien is. Heel prominent vooraan, zit hij gedraaid met zijn elleboog uitgestoken, illusionistisch het doek uit. De gouden erepenning van de Weense keizer draagt hij met zichtbare trots

Samuel van Hoogstraten met toevoegingen van Anthony Vreem, *Muntmeesters en waardijns van de Munt van Holland te Dordrecht*, 1674-1679. Dordrechts Museum, Dordrecht.

Zijn beroemde boek

Van Hoogstraten deelde zijn kennis over de schilderkunst met zijn leerlingen. Maar tegen het einde van zijn leven schreef hij er ook een boek over, zijn intellectuele meesterwerk: *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkunst: anders de zichtbaere werelt*. Het belangrijkste doel van het boek was de promotie van schilderkunst bij kenners en beginnende schilders. Het boek bevat zowel theoretische verhandelingen als praktische adviezen. Maar hij schrijft ook over zijn ervaringen in het atelier van Rembrandt.

Van Hoogstraten vertelt ook over zijn leertijd bij Rembrandt. Zo schrijft hij dat hij wel eens moest huilen als hij een fout had gemaakt. En dat Rembrandt hem zei dat hij niet zo ongeduldig moest zijn en hem niet lastig moest vallen met vragen: al doende leert men.

Samuel van Hoogstraten, *Titelblad van: Inleyding tot de hooge schoole der schilderkunst: anders de zichtbaere*, 1678. Museum Rembrandthuis, Amsterdam.

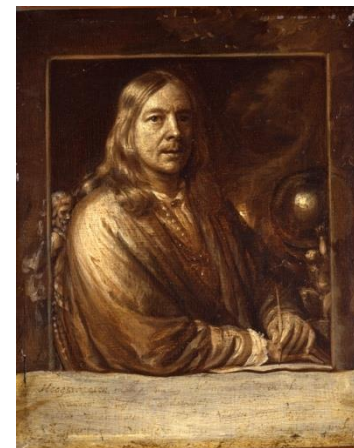
Het laatste zelfportret

Van Hoogstraten is een van de weinige leerlingen van Rembrandt die ook etsen maakte. Toch nemen prenten geen grote plek in binnen zijn oeuvre. Het gaat slechts om illustraties voor (zijn eigen) boeken, één Bijbelse scène en enkele portretten en tronie's. Dit zelfportret nam Van Hoogstraten op in zijn boek. Hij presenteert zichzelf als een geleerd kunstenaar, die niet alleen schildert, maar ook schrijft. Het gedicht onder het portret is van de Dordtenaar Carel van Nispen. Hierin eert hij Van Hoogstraten als een heuse Dordtse Homerus.

Samuel van Hoogstraten, Zelfportret met het gedicht van Carel van Nispen, 1677. Rijksmuseum, Amsterdam.

HOOGSTRAETEN, DIE 'T PENSEEL VERWISSELT MET DE PEN,
WILDAT ZYN VADERLAND HEM DUS NAER 'T LEEVEN KEN,
MIN IN ZYN BEEID DAN KONST OP LOUTRE BEEDENS GRONDEN

Ter voorbereiding op deze prent maakte Van Hoogstraten een schilderij dat ook in de tentoonstelling is opgenomen. Het schilderij is Van Hoogstratens laatste zelfportret, geschilderd een jaar voor zijn dood. Hij is hier ongeveer 50 jaar oud en presenteert zichzelf als een geleerd kunstenaar, die ook schrijver is.

Samuel van Hoogstraten, *Zelfportret*, c. 1677. Huis Van Gijn, Dordrecht.